
**MTA Law Working Papers
2020/18.**

**„Az emberekből előbukkant
az empátia...”
Mikro-antropológiai kutatás
a társadalmi távolságtartás
szabályainak működéséről**

Fekete Balázs

„Az emberekből előbukkant az empátia...”

Mikro-antropológiai kutatás a társadalmi távolságtartás szabályainak működéséről

Fekete Balázs*

A tanulmány a társadalmi távolságtartással kapcsolatos szabályok gyakorlatát vizsgálja jogi antropológiai kiindulópontból. A kutatás Buda egy lehatárolt részén zajlott március eleje és április vége között a résztvevő megfigyelés és az interjúkészítés módszereivel. A terepmunka eredményeit a tanulmány a társadalmi-jogi kutatások egyes elméleti konstrukciói – pl. a jelentésadás fontossága, a kritikai perspektíva léte, a fél-autonóm társadalmi mezők léte, és a jogi rítus fogalma – segítségével értelmezi. A kutatás egyik fő meglátása, hogy a rendeleti szinten elrendelt társadalmi távolságtartás sikeres megvalósításában jelentős szerepe volt a helyi közösségnek és vizsgálata során a jogi kultúra több egyedi jellemzője is feltárható, noha nem az általánosítás igényével.

*„Small facts speak to large issues, winks to epistemology,
or sheep raids to revolution, because they are made to.”*

(Clifford Geertz)¹

1. Rendeletekkel elrendelt társadalmi távolságtartás

2020. március 17-én hatályba lépett a 46/2020 (III. 16.) kormányrendelet a vészhelyzet során teendő intézkedésekről, és ezt követte a március 28-án hatályba lépő 71/2020 (III. 27.) kormányrendelet a kijárási korlátozásokról. Mindkét rendelet a koronavírus járvány miatt bevezetett veszélyhelyzethez kapcsolódik, céljuk az ún. társadalmi távolságtartás – *social*

---

* Köszönöm szépen Gárdos-Orosz Fruzsínának, hogy bízott e kutatásra és alaposan véleményezte a korábbi változatokat, Marie-Claire Fobletsnek, hogy megerősített az elképzelésemben, Gulya Fruzsínának pedig, hogy segített a módszertan kidolgozásában. A tanulmány első változatához értékes kritikát és kommentárokat kaptam Balogh Lídiától, Boda Zsolttól, Burai Petrától, és H. Szilágyi Istvántól. Ezek mind jelentősen hozzájárultak a koncepció és szöveg javításához és kiegészítéséhez. A kutatás az TK JTI *Epidemiológia és jogtudomány* c. kutatási programja keretében készült.

¹ Clifford Geertz: *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*. In: Clifford Geertz: *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York, 1973. 319.

*distancing*² – szabályozása annak érdekében, hogy a társadalmi érintkezések korlátozásával a vírus terjedését le lehessen lassítani és így az új koronavírus által teremtett krízishelyzet az egészségügyi rendszer számára kezelhető maradjon.

E két rendelet szabályai óriási változást hoztak az emberek mindennapi életében. Többek között megtiltották számos intézmény látogatását (pl. mozik); korlátozták – bizonyos kivételekkel – a boltok nyitva tartását; kizárólagos vásárlási időszakot – délelőtt 9-12 között – hoztak létre a 65. évnél idősebbek számára; elrendelték, hogy csak „alapos indokkal” hagyhatják el a lakók lakóhelyüket, és e szabályok megszegését szabálysértéssé nyilvánították. Azaz, komolyan felforgatták a lakosság már bevett, mindennapi rutinját és ezzel hirtelen, egyik napról a másikra történő, jelentős alkalmazkodást követeltek meg széles rétegektől. A szabályok ilyen horderejű változása a társadalmi jogi kutatások szemszögéből mindig izgalmas helyzetet teremt, hiszen kvázi „laboratóriumszerűen” megfigyelhetővé és vizsgálhatóvá válik, hogy új szabályok bevezetése hogyan hat az emberek viselkedésére – ami egy örök jogszociológiai probléma.

A következőkben egy jogi antropológiai mikro-projekt első vázlatát és eredményeit szeretném bemutatni, ezek talán segíthetnek megérteni, hogyan zajlott a társadalom egyes csoportjaiban az e szabályokhoz történő alkalmazkodás. E bevezetést (1. rész.) követően a tanulmány a bemutatja a kutatás módszertanát (2. rész); összefoglalja az interjúk és a résztvevő megfigyelés tapasztalatait (3. rész); majd elhelyezi azokat a társadalmi-jogi kutatások elméleti keretei között (4. rész), és megfogalmaz néhány összegző állítást (5. rész).

2. Módszertan és korlátok

A bemutatandó kutatás alapvetően jogi antropológiai jellegű.³ Egy kisebb, városi környezetben élő közösséget vizsgáltam a résztvevő megfigyelés és az interjú módszerei

---

² A társadalmi távolságtartás jelentőségéről lásd ezt az alapvető cikket: Tomas Pueyo: Coronavirus: Why You Must Act Now. Politicians, Community Leaders and Business Leaders: What Should You Do and When? *Medium* 19.3.2020. <https://medium.com/@tomaspueyo/coronavirus-act-today-or-people-will-die-f4d3d9cd99ca>. A társadalmi távolságtartás történelmi tapasztalatairól: Nina Storchlic, Riley D. Champine: How some cities ‘flattened the curve’ during the 1918 flu pandemic. *National Geographic*, 27.3.2020. <https://www.nationalgeographic.com/history/2020/03/how-cities-flattened-curve-1918-spanish-flu-pandemic-coronavirus/>

³ A jogi antropológiáról lásd: H. Szilágyi István: Bevezetés. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, 2000. 3–26.

segítségével,⁴ ezért a kutatás egyáltalán nem törekedett a reprezentativitásra – még az adott város, Budapest vonatkozásában sem –, hanem egy egyedi – *particular*⁵ – tapasztalatösszesség tanulságainak feltárására vállalkozott. Nem kevesebbre, nem többre.

Izgalmas tudományelméleti vitákat lehetne folytatni arról, hogy vajon a jogi antropológia, a jogszociológia, vagy a jog kulturális irányú kutatása hogyan kapcsolódhat, vagy éppen hogyan nem kapcsolódhat tudományelméleti szempontból egymáshoz,⁶ és vajon mennyire konzekvens, hogy ez tanulmány jogi antropológiai kiindulópontot vesz fel, de számos jogszociológiai, sőt jogelméleti fogalmat is felhasznál a későbbiekben, és – végső soron – ezzel különböző episztemológiai alapokon álló tudományos hagyományokat mos össze, szemben a módszertisztaság elméleti igényével. Azt gondolom azonban, hogy jelen esetben – noha lehet jelentősége – mégsem ez a leglényegesebb probléma. Egyre elterjedtebb a szakmai közösségben ugyanis, hogy a diszciplináris határok merev tudatosítása helyett érdemesebb probléma-centrikus társadalmi-jogi kutatásokat folytatni.⁷ Azaz, nem feltétlenül a szűken értelmezett módszertan segítségével választunk ki egy kutatási kérdést, hanem a minket érdeklő kutatási kérdéshez alakítjuk a kutatás során felhasznált módszereket, fogalmakat és összefüggésrendszereket.

E második nézőpont irányából megközelítve kutatásunk legtagabb értelemben a jogi kultúrák társadalmi-jogi nézőpontú kutatásának hagyományába illeszkedik.⁸ Azaz elfogadja azt a kiindulópontot, hogy a jogot nem lehet önmagával és önmaga irányából kielégítően magyarázni, hanem mindenképpen az azt körülvevő társadalmi, politikai és kulturális közeg

---

⁴ Módszertani értelemben Marc Hertog egy esettanulmánya inspirált, melyet egy holland iskolában megtagadott kézfogás kapcsán kiobbant diszkrimináció-ellenes ügy kapcsán. Ennek során, survey eredmények felhasználása mellett meginterjúvolt szakértőket és az iskola igazgatójával is alaposan elbeszélgetett. Marc Hertogh: *Nobody's Law. Legal Consciousness and Legal Alienation in Everyday Life*. London, Palgrave-Macmillan, 2018. 87–108. (A School Director and Non-discrimination Law).

⁵ Vö. Geertz: i. m. 319.

⁶ Vö. H. Szilágyi István: Rokoni kapcsolatok. Jogi antropológia és jogi etnográfia. In: Nagy Janka Teodóra – Mezey Barna (szerk.): *Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet: tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. ELTE Eötvös, Budapest, 2009. 63–64.

⁷ Vö. David Nelken: Comparative Legal Research and Legal culture: Facts, Approaches, and Values. *Annual Review of Law and Social Science*, 2016. 45–62; a jogösszehasonlítás területéről pedig lásd: Mark Van Hoecke: Methodology of Comparative Legal Research. *Law and Method*, 2015/2. 1–35.

<https://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/lawandmethod/2015/12/RENM-D-14-00001.pdf>

⁸ Lásd: Lawrence M. Friedman: *The Legal System. A Social Science Perspective*. New York, Russel Sage Foundation, 1975.

felé kell fordulni, és ezzel összekapcsolva szükséges vizsgálni a jogi jelenségeket. A jogi kultúra kutatása természetesen számos – vagy talán inkább: számtalan – részproblémát egyesít, és ez a magas fokú problémakomplexitás szinte kizárja a holisztikus, általános érvényű kutatási törekvéseket.⁹ Ezért e kutatás csak egyetlen probléma-dimenzióra koncentrál: a szabálykövetés jelenségéből arra a mozzanatra, hogy milyen jelentősége lehet a szabályok működése szempontjából a közösségi hatásoknak.¹⁰

Ez a választás egy módszertani döntést is magában rejt, ugyanis most csak egy kisebb közösségnek egy különleges időpillanatban megvalósuló viszonyát kívánom vizsgálni a szabálykövetés általános keretében. E mikroszkopikus érdeklődés pedig egyenes elvezet a jogi antropológiai nézőpontjához, azon belül a Geertz által kidolgozott „sűrű leírás” módszeréhez.¹¹ A kutatás szempontjából a „sűrű leírás” két mozzanata lényeges. Egyrészt a tapasztalatok minél részletesebb bemutatásának, leírásának igényét kell kiemelni. Másrészt annak tudatosítása is fontos, hogy nem jelenségeket „keresek” általában, hanem egyes történések közösségi értelmezéseit kívánom a tapasztalatok és a társadalmi-jogi kutatások fogalomkészletének segítségével bemutatni, és ezzel azokat tovább is értelmezem.

2.1. A „környék”

A vizsgált közösség a közvetlen lakókörnyezetem, egy dél-budai kerület 7-8 utcája, és az ott élő emberek. Ezt a környéket forgalmasabb utak választják el a kerület többi részétől, egyfajta természetes határként. Buda átlagos része, se nem kiemelkedően jómódú, sem kifejezetten hátrányos helyzetű. Alapvetően négy és kilenc emeletes panelházak alkotják a környék szívét, de találhatunk családi házas és új építésű, lakópark jellegű utcákat és utcarészeket is, melyek felpettyezik a nagy panelházak geometrikus rendezettségét. Még a budai átlaghoz képest is sok a zöldterület, parkok, játszóterek, házelőkertek és ezek mind-mind a közösségi élet tereként is szolgálnak, és azokat az itt lakók örömmel veszik igénybe, a legkisebbektől az idősekig. Egy hétvégén gyakori napközben, hogy gyerekek futkároznak a házak között és az utcákban, fiatalok üldögélnek a padokon és a pingpongasztaloknál, míg nyugdíjasok sétálnak és beszélgetnek. A környék lakossága az utóbbi tíz évben jelentősen változott, észrevehetően nőtt

---

⁹ Vö. Fekete Balázs: A jogi kultúra „korai recepciója”: A „jogi kultúra” fogalmának beépülése a '80-as és korai '90-es évek jogirodalmába. *Jogtudományi Közlemény*, 2019/9. 349–358.

¹⁰ Vö. Lawrence M. Friedman: *Impact. How Law Affects Behavior*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2016. 153–187.

¹¹ Geertz: *i. m.* 310–323.

a középosztálybeli fiatalok és kisgyerekes családok aránya. A lakók egy jelentősebb része ismeri egymást, gyakran azért, mert az itt található – jónak számító – iskolába jártak együtt, vagy mert ismerik egymás a boltokból, ahol nap mint nap megfordulnak, vagy mert sokat találkoznak az utcán, például kutyasétáltatás közben, vagy összefutnak a panelházakban. Nem ritka, hogy olyanok is köszönnek egymásnak, akik csak futólag látják egymást nap, mint nap. Kicsit olyan benyomása lehet annak, aki először jár itt, mintha egy falu bújna meg a nagyváros szövetében, amit az is felerősít, hogy gyakran lehet látni a parkokban és a játszótérek körül kisebb, nagyobb beszélgető csoportokat a legkülönbébb korosztályokból.

2.2. A résztvevő megfigyelés

A kutatás résztvevő megfigyelés részét az én mindennapi tapasztalataim alkotják – tíz éve élek ezen a környéken, gyerekkoromban pedig ide jártam általános iskolába –, az első koronavírusos esetek bejelentését követően nap mint nap, amikor kimozdulunk, figyelem, hogyan viselkednek az emberek a nyilvános tereken és a boltokban. Ezek a megfigyelések adták az ötletet a kutatáshoz, ugyanis nagyon hamar azt a benyomást szereztem, hogy már a koronavírus magyarországi azonosítása után, noha finoman, de érezhetően megváltozott az itt lakók viselkedése, és az tovább változott az iskola bezárását, a nyitvatartási korlátozásokat, és végül a kijárási korlátozások bevezetését követően.

Ez a változás – ahogy láttam – valóban jelentős mértékű volt és a legtöbb ponton egybevágtott a bevezetett korlátozásokkal, egyes esetekben azonban, például a kötelező távolságtartásnál, pedig a napi gyakorlat meg is előzte az előíró jogszabályokat. A nagy többség szinte az első napoktól odafigyelt a távolságtartásra, akár kutyasétáltatás közben, akár bevásárlásnál; folyamatosan egyre több maszkot és gumikesztyűt viselő lakót lehetett látni; a korábban gyakran tömött villamosokról és buszokról szinte eltűntek az utasok; és a boltokban is megváltozott a vásárlás „stílusa” – az első, lisztért és cukorért zajló rohamot követően. Azaz, a szemem előtt alakult át az engem körülvevő emberek nagy részének viselkedése, és úgy éreztem, ez kiváló lehetőséget biztosít a szabályok működésének vizsgálatára egy ilyen városi, de mégis erősebb közösségi kapcsolatokkal rendelkező közösségben.

2.3. Az interjúk

Ahhoz, hogy megértsem a helyzetet, az interjúkészítés módszerét választottam. Az interjúalanyokat a személyes kapcsolati hálómra keresztül választottam ki, közös bennünk –

noha ez nem volt tudatos döntés –, hogy mindannyian nők, és – ez tudatos döntés volt – mindannyian erősen kötődnek ehhez a környékhez. Tehát olyan interjúalanyokat kerestem, akik betekintést tudnak nyújtani a minket körülvevő, a mindennapi életünk talán legfontosabb tereit alkotó közösségek belső viszonyaiba, és – feltételezhetően – maguk is hatással vannak a viszonyok kialakulására és változására. Továbbá, nagyon fontos volt, hogy kötődjenek a környékünkhöz, hiszen ezt azt jelenti, hogy napi cselekedeteik és interakcióik egy jelentősebb része ebben a közegben történik és hatnak a környezetükre és a környezetük is visszahat rájuk: vagy itt élnek és itt is dolgoznak, azaz a napjaik legnagyobb részét ezen a környéken töltik, vagy itt dolgoznak – a boltokban vagy az iskolában – már hosszabb ideje, akár évtizedek óta, és ezzel beilleszkedtek a környék közösségébe.

Továbbá, mivel a kiindulópontom az volt, hogy a szabálykövetésben – sok más ok és indok mellett természetesen – jelentős szerepe van a kisebb közösségeknek,¹² ezért olyan interjúalanyokat kerestem, akik valamilyen módon a környék életében tágan értelmezett közösség-szervező tevékenységet végeznek. Végül két boltossal, két tanárral, és három többgyerekes anyával készítettem interjút, mert azt gondolom, hogy az ő tevékenységük mind komolyan hozzájárul bizonyos mikro-közösségek mindennapi működéséhez.¹³

Lényeges korlát volt, hogy egy hét alatt készítettem el az interjúkat, és így a szükséges egyeztetések és a rendelkezésre álló szűk időkeretek – az otthonlét és a digitális oktatás sokkal nagyobb lekötöttséget jelentett, mint az a bevezetés előtt bárki feltételezte volna – miatt nem volt lehetőségem több személlyel interjúzni. E nehézségek is abban erősítettek meg, hogy inkább korlátozottabb számú interjút készítek el, de megpróbálom a – véleményem szerint – lehető legjobb interjúalanyokat kiválasztani és az interjú mélységét erősíteni.

Az interjúalanyokat személyesen kerestem meg, és arra törekedtem, hogy az interjúhelyzetekben számukra elsődlegesen ne mint kutató jelenjek meg, hanem sokkal inkább mint egy olyan lakó, barát, vagy szülő, akit már régebb óta ismernek, láthatnak minden nap, és akiben ezért talán jobban megbíznak, mint egy sokféle címmel és kvalifikációval rendelkező idegenben, aki „kívülről” érkezik velük beszélgetni. Abban reménykedtem, hogy ez a szorosabb kapcsolat segíteni fog abban, hogy őszintén feltárják, mit gondolnak a jelen helyzetről, ne pusztán a szabvány válaszokat fogalmazzák meg.

---

¹² Lásd John Griffiths: A jogalkotás társadalmi működése. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, 2000. 239–271.

¹³ Vö. Herbert Hart felelősségelméletével, melyben külön kategóriát szentel a társadalmi konvenciókon nyugvó szerepeinkből fakadó felelősségnek, az ún. szerepfelelősségnek. Lásd: Herbert Hart: A felelősség. In: Krokovay Zsolt (szerk.): *Felelősség*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 51–67.

A beszélgetéseket a félig struktúrált interjú keretében folytattam. Elsőként vázoltam azt, hogy kutatási célból szeretnék velük beszélgetni; ezt követően elmondtam, hogy a kiindulópontom az a benyomás, hogy az itt lakók betartják ezeket a jelentősen korlátozó szabályokat; majd megjelöltem azt a két szabályt – a boltok nyitva tartásának korlátozását (15 óráig),¹⁴ és az idősek számára létrehozott „bevásárlási” sávot¹⁵ – amelyekre a kérdéseim vonatkoznak. Még az interjú kezdete előtt jeleztem azt is, hogy nem készítek hangfelvételt, hanem jegyzeteket, és ezért biztosan nem lesznek beazonosíthatóak a készülő tanulmányban.

A beszélgetést négy kérdés köré építettem fel, és azoknál, akikről tudtam, hogy gyermekeket nevelnek vagy gyerekekkel foglalkoznak, feltettem még egy kérdést:

(i.) Mit gondolsz a boltok nyitva tartásának korlátozásáról és az időseknek kijelölt nyitvatartási sávról?

(ii.) Változott-e az emberek viselkedése, amióta hatályba léptek ezek a szabályok?

(iii.) Mit gondolsz, miért tartják be az emberek ezeket a szabályokat? Mi történik, ha valaki megsérti ezeket, van-e erről tapasztalatod?

(iv.) A tapasztalataid alapján hol lehet a kijárási korlátozások határa?

(v.) Beszél-s-e a gyerekeknek erről a helyzetről?

Az interjúk általában 20-25 percig tartottak, egy alkalommal beszélgettünk majdnem háromnegyed órát. A beszélgetések során igyekeztem a lehető legjobban a háttérbe húzódní, semmilyen olyan megjegyzést sem tettem tudatosan, melyek befolyásolhatták volna az interjúalany véleményét. Esetlegesen rákérdeztem egyes állításokra a beszélgetés közben, általában azt kérve, hogy magyarázza el jobban, amit korábban mondott.

---

¹⁴ 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 6. § Az élelmiszert, az illatszert, a drogériai terméket, a háztartási tisztítószert, a vegyi árut és a higiéniai papírterméket árusító üzlet, továbbá a gyógyszertár, a gyógyászati segédeszközt forgalmazó üzlet és az üzemanyag-töltőállomás kivételével a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény 2. § 27. pontja szerinti üzletben (a továbbiakban: üzlet) 15.00 óra után 06.00 óráig az ott foglalkoztatottak kivételével tartózkodni tilos.

¹⁵ 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet 6. § (1) Saját és családja érdekében a 65. életévét betöltött személy az élelmiszerüzletet, drogériát, piacot vagy gyógyszertárat 9.00 óra és 12.00 óra közötti időben látogathatja.

(2) Az élelmiszerüzletben, drogériában, piacon vagy gyógyszertárban 9.00 óra és 12.00 óra közötti időben az ott foglalkoztatottak kivételével kizárólag az (1) bekezdés szerinti személy tartózkodhat.

2.4. A kutatás korlátai

Mint minden antropológiai jellegű kutatás esetében, itt is tudatosítani kell a kutatás korlátait, melyek az eredmények későbbi, a szakmai közösség és az érdeklődők által történő értelmezését is behatárolják.¹⁶

E korlátok közül az első ezek közül a mikroszkopikus egyediség. Emiatt ebben a kutatásban nem alkalmaztam az összehasonlítás módszerét, azaz nem figyeltem meg egy másik hasonló közösséget – például egy falut vagy egy kisváros egy részét – és nem készítettem ott hasonló interjúkat. Így az értelmezést, elemzést jelentősen segítő összehasonlító megközelítés segítségét itt most nem vehetjük igénybe. Ez nyilván nagyon komoly korlát általánosításokhoz szokott gondolkodásunk számára, az eredményeket mégsem szabad úgy értelmezni, hogy általános, a magyar társadalom és jogi kultúra egészének megfeleltethető következtetések levonására adnak lehetőséget.

A kutatási eredmények elemzését tovább korlátozza, hogy egy viszonylag rövid időszakban készült – a részvevő megfigyelés március elejétől e tanulmány megírásáig, április utolsó napjaiig történt, az interjúkat pedig az április 13-a és 19-e közötti héten készítettem – és így hiányzik a longitudinális dimenzió. Azaz az eredmények csak egy időpillanatot mutatnak meg, és ezért nem élhetünk például két, időben jól elváló időszak eredményeinek összevetésével, és az időbeli összehasonlítás tanulságainak felhasználásával. Ez még tovább korlátozza az eredmények érvényességét, azonban azt sem szabad elfelejteni, hogy a vizsgált időszak „történelmi léptékű” különlegessége – ilyen mértékű hirtelen változásra nem volt példa a magyar társadalom életének rendszerváltást követő évtizedeiben – önmagában indokolhatja e periódus ilyen szemléletű vizsgálatát.

Utolsóként, azt is hangsúlyozni kell, e tanulmány nem jogi jelenségeket vizsgál önmagukban, ahogy azt általában a jogtudomány teszi, hanem a jogi jelenségek – szabályok – értelmezését egy kisebb közösség kontextusában. Azaz, bármennyire is furcsa ezt kijelenteni, a kutatás tárgyául szolgáló szabályokról nem tudunk meg semmi újat, hanem azt ismerjük meg, hogyan látják és értelmezik ezeket a szabályokat Buda egy részén szűkebb közösségekben. A jogi antropológiai kutatási módszere segítségével feltárt értelmezéseket pedig a társadalmi-jogi kutatások egyes fogalmainak, problémahorizontjainak segítségével e tanulmány „még tovább

---

¹⁶ Vö. Geertz: *i. m.* 318–320.

is értelmezi”, így belehelyezi a tapasztalatokat e kutatások hagyományaiba, és ezzel értelmezésüket tudományos fogalmak segítségével kibővíti.¹⁷

3. Tapasztalatok

3.1. A résztvevő megfigyelés tapasztalatai

Az elmúlt egy hónapban zajló résztvevő megfigyelés során a tapasztalataimat két nagyobb csomópont köré tudtam elrendezni.

Az első ezek közül triviálisnak tűnik, azonban mégis érdemes rögzíteni. Ahogy nap mint nap láttam, az környéken élő emberek viselkedése minőségi értelemben változott meg, és ennek üteme kifejezetten gyors volt. Igazán érdekessé teszi ezt a jelenséget, hogy a változás ritmusa és lépései időben nem vágtak teljesen egybe a korlátozó intézkedések bevezetésével. A viselkedés átalakulása már akkor elkezdődött – március második hetének elején –, amikor az első megbetegedések hivatalos diagnosztizálását követően még csak a média kezdett intenzíven foglalkozni a koronavírussal, ellentétben a kormányzattal, mely ekkor nem szentelt kiemelt figyelmet a problémának. Már március második hetének vége felé lehetett látni maszkot viselő lakókat, a környék tömegközlekedésével is érzékelhetően kevesebben mozogtak, megnőtt azok száma, akik az utcán igyekeztek elkerülni a szembejövőket, csütörtökön és pénteken pedig a szülők önálló döntése miatt már észrevehetően kevesebb tanuló volt az iskolában,¹⁸ noha ekkor még hivatalosan nem merült fel az iskolák bezárása, sőt kifejezetten szembehelyezkedett ezzel az ötlettel a kormány. A mindennapi viselkedés megváltozása tehát fokozatosan történt, az egyes lépések – távolságtartás az utcán és a boltokban, a tömegközlekedés mellőzése, a gyerekek „kikérése” az iskolából, maszk és kesztyűviselés – szervesen követték egymást, és ez a tanulási periódus körülbelül április elejére ért véget.

Ez a fokozatos változás és az e mögött rejlő „tanulás” azt jelentette, hogy napról napra egyre többen igyekeztek az új, egyelőre csak közösségi szinten, gyakran ki nem mondva, csak a cselekedetek közvetítésében létező szabályokhoz alkalmazkodni a mindennapi életben és betartani azokat. Ez az egyre szélesebb körben uralkodó minta, illetve az új mintáknak való

---

¹⁷ Ezt nevezi Thomas Kuhn rejtvényfejtő kutatásnak vö: Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris, Budapest, 2002. 47–54. Geertz értelmezésében lásd Geertz: *i. m.* 321.

¹⁸ Ez a gyakorlat az ország más iskoláiban is létezett lásd: Koronavírus: 24 órán belül döntenek az iskolák bezárásáról. index.hu 2020. március 13.

https://index.hu/belfold/2020/03/13/koronavirus_iskola_szunet_igazgatoi_igazolt_hianyzas_operativ_torz/

megfelelésből fakadó kisebb napi, általában rosszallással végződő konfliktusok – például egy vevő „ráállt a másikra” a pénztárnál, egy gyerek a sétáló idős nénit szinte érintve „húzott el” a gördeszkájával, az egyik szomszéd kezét akart fogni a szomszédjával, amit a másik helytelenített – egyre szélesebb körben hatottak az emberek viselkedésére, fokozatosan rábírva őket az új szabályok figyelmesebb betartására. E napi – konformizmussal és konfliktusokkal megterhelt – változási folyamatba érkeztek „felülről” a társadalmi távolságtartást hivatalosan is elrendelő kormányzati rendeletek szabályai,¹⁹ és ezek újabb és újabb lökést adtak, a leggyakrabban egyszerűen a „fent” hivatkozási alapját biztosítva, a mindennapi viselkedés megváltoztatásához és annak elvárásához másoktól.

A második egy ennél specifikusabb tapasztalat. A környéken sok a kisebb, gyakran családi vállalkozásként működő bolt, és emellett működik három nagyobb, nemzetközi üzletlánchoz tartozó élelmiszerbolt is. Kifejezetten izgalmas tapasztalat volt, hogy a kisebb boltokban nagyon gyorsan és meglepően nyugodtan tudtak a vevők alkalmazkodni az új szabályokhoz – a legkedveltebb zöldséges előtt például már március utolsó hetében is hosszú, másfél-két méteres „közökre” tagolódó sor állt, ahol mindenki – fiattól idősig – nyugodtan várt a sorára, és a zöldséges is a szokásos tempójában szolgálta ki a vevőket, minden sietség, kapkodás nélkül. Ugyanezt lehetett megfigyelni a tipikusan leginkább férfiak által látogatott helyi „szerszám- és csavarbolt” előtt, ahol többször is hat, nyolc, részben munkaruhába öltözött vevő állt türelmesen kint, a bolt előtt.

Ezzel szemben a két nagyobb boltban sokkal nagyobb volt a vibrálás és a feszültség, mind a vevők, mind az alkalmazottak részéről. A vevők gyakran voltak türelmetlenek, nem tartották a másfél méteres távolságot, „egymás szájába másztak”, egy-egy terméknél szóváltásba keveredtek. Ehhez hasonlóan a védőeszközöket hol viselő, hol nem viselő eladók és pénztárosok is ingerültebben viselkedtek, nem volt ritka az első hetekben a vevők és alkalmazottak közötti indulatosabb szóváltás sem. Ebből nekem úgy tűnt, hogy azok a kisebb boltok, ahol van egy bizonyos szintű személyes, akár a barátság felé mutató kapcsolat a boltos és a vevők között – a legtöbb ilyen „kis” bolt stabil vevőkörrel rendelkezik a környéken –, sokkal gyorsabban és konfliktus mentesebben tudtak az új, megváltozott helyzethez alkalmazkodni, mint a nagyobb és ezért szükségszerűen több vásárlót kiszolgáló és személytelenebb kereskedelmi egységek.

---

¹⁹ A „fent” és „lent” megkülönböztetésének jogi néprajzi dimenzióját lásd: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Akadémiai kiadó, Budapest, 2003. 818–820. (Fent tehát a törvények, lent pedig az állam által el nem ismert szabálycsoport, a jogi népszokások uralkodtak, bár ezek egymással szoros kölcsönhatásban voltak. 819.)

3.2. Az interjúk tapasztalatai

Az interjúk elemzése során olyan érvelési mintákat kerestem, melyek segíthetnek megérteni az egyedi tapasztalatok segítségével hívásával a viselkedés – fentebb bemutatott – jelentős megváltozásának okait, beleértve a saját és a többi ember viselkedését. Emellett azt is igyekeztem feltárni, milyen motivációk alakítják az új szabályokhoz való viszonyulást. A következőkben a kutatás szemszögéből legfontosabbakat mutatom be, de tudatában vagyok annak, hogy ezek az interjúk ennél gazdagabb nyersanyagot jelentenek.

(i.) A bevezetett nyitvatartási korlátozással és az idők számára kialakított vásárlási időszakokkal minden interjúalanyom teljes mértékben egyetértett. „Nagyon jó és bevált.” – érvelt az egyik tanító, „Teljesen logikusnak tartja.” – válaszolta egy anya. A boltosok egyike azt emelte ki, hogy „van értelmük”, mert kisebb a vevők sűrűsége a voltban, és azt is megfigyelte, hogy a vevők még azt is betartják, ami nem kötelező. Az ő cukrászdájukra nem vonatkozik az idők számára fenntartott sáv, mégis ebben az időszakban szinte csak idők jönnek vásárolni, mások nem. A szabályok elfogadásánál fontos lehet – amint arra ez egyik anya mutatott rá – hogy érezhető, hogy a szabályok nem ellehetetleníteni akarják „az életet”, hanem „hagynak szabadságot” a mindennapi életben, talán pont ezért hatékonyak és így érik el céljukat, a találkozások korlátozását. Véleménye szerint ez a helyzet az „intelligenciáról is szól”, arról, hogy megértjük-e, hogy ami most történik, az „az egész társadalom érdeke”.

A szabályokkal szemben két kisgyerekes anya fogalmazott meg kritikát, amellett, hogy elfogadta azok létét és betartani igyekezett azokat. Az egyikük szerint logikus az idők számára fenntartott vásárlási sáv, de lehetne rövidebb, mert „rövidebb idő alatt is be tudnak vásárolni”, egy másik szerint pedig ezek a szabályok azért komolyabban megnehezítik az életet, mert nem lehet akkor a boltba menni, „amikor eszébe jut”.

(ii.) Az emberek viselkedésének megváltozásáról minden interjúalanyom beszámolt. Többen kiemelték, hogy az emberek elkezdtek jobban figyelni egymásra, gyakoribbak a segítőkészség és a türelem gesztusai, „az emberek elkezdtek köszönni, nyíltabbak lettek a tekintetek, és jobban odafigyelnek”, mesélték. Az egyik eladó nagyon plasztikusan úgy írta le ezt a jelenséget, hogy „az emberekből előbukkant az empátia”, és szerinte „a vásárlók tudatosabbá váltak”, jobban meggondolják mit és miért szeretnének vásárolni.

Szintén az eladók emelték azt ki, hogy a „beletanulás” eltartott egy ideig, és a tanulási időszakban még voltak problémák. Ezekben az esetekben ők figyelmeztették a vevőket a boltbeli viselkedés új szabályaira, és noha voltak köztük feszültebbek, türelmetlenebbek, mégis

a vevők mindig igyekeztek a szabályokat a lehető legkomolyabban venni. Az egyik tanár interjúalany megerősítette a bolti alkalmazottak szerepét a viselkedés megváltozásában, ő úgy vélte, „fontos, hogy a boltok alkalmazottai figyelmeztetnek” az olyan esetekben, amikor probléma volt, és a vevők emiatt könnyebben beletanultak a szabályokba.

Több interjúalany szerint is további fontos változás, hogy „az emberek elkezdtek többet foglalkozni a közvetlen környezetükkel”, ez a kerítésen keresztül történő spontán beszélgetéstől a digitális kapcsolattartás gyakoribbá válásáig terjedő formákat öltött. Az egyik kisgyerekes anya kifejezetten hangsúlyozta, hogy amikor beteg volt – köhögött és láza volt, ami akár koronavírus is lehetett volna –, a háziorvostól és szomszédoktól – „akik azonnal mondták, hogy segítenek” – is meglepő segítőkészséget tapasztalt. A háziorvos másnap magától visszahívta, hogy érdeklődjön arról, hogy érzi magát; a szomszédok meg a saját gyógyszerükből adtak neki, majd ki is váltották a receptjeit. Ez a segítőkészség nagyon meglepte az interjúalanyom.

(iii.) A szabályok betartásának fő indoka – ez teljesen egybevág az összes interjúalanynál – az ismeretlen betegségtől való félelem, az általános veszélyérzet. Ez a fő motívum egészülhet ki további motivációkkal, mint például a hozzátartozók egészségének védelme, a józan belátás, és az, hogy „vágynak vissza a beszélgetős világba”. A szabályoknak megfelelő viselkedést erősíti többek szerint, hogy gyakran szólnak egymásnak; látják, hogy mások betartják és így „ragadóssá válik” a szabálykövetés. Továbbá, azt is többen hangsúlyozták, hogy a következményeket a médiából jól meg lehetett ismerni, az Észak-Olaszországban kialakult drámai helyzetet többen is említették, és ez szintén a szabályok követésére sarkallja az embereket a mindennapokban. Ezek mellett, de talán a legkevésbé hangsúlyosan, ketten utaltak arra, hogy a kilátásba helyezett büntetéseknek is lehet szerepe a megerősödött szabálykövetésben, hiszen „benne van a pakliban, hogy páran megszegik” a szabályokat.

(iv.) E szabályok megszegésével az interjúalanyaim nagy többsége egyáltalán nem találkozott. Az egyik boltos azt emelte ki, hogy a legelején voltak olyan helyzetek, amelyek nem feleltek meg pontosan az új szabály előírásainak, de ezek szerinte olyanok voltak, „mint a piroslámpa határa” egy útkereszteződésnél, azaz csak minimális szabálysértések történtek – például egy kisgyerek beszaladt a cukrászdába, amikor már voltak benn, de a szülei azonnal kivitték; vagy bejöttek megkérdezni, hogy van-e valamilyen süti, és utána azonnal kimentek –, és ezekben az esetekben is látszott, hogy a vevők igyekeztek betartani a szabályokat. Az egyik tanító pedig azt jelezte, hogy látott már olyat a boltban, hogy fiatalok nem tartják be a távolságtartásra vonatkozó szabályokat, de ilyenkor más vevők, jellemzően idősebbek, figyelmeztetik őket, és „érdekes módon” azok elfogadják azt, nem vitatkoznak ezen.

(v.) A korlátozások határai kapcsán tért el leginkább az interjúalanyok álláspontja. Egy részük úgy vélte, hogy az emberek az egészségük védelme érdekében akár a legteljesebb kijárási tilalomnak is alávetnék magukat. Mások a teljes tiltást már elképzelhetetlennek tartották, „mert minimális szintű lehetőségek kellenek”, és voltak olyanok is, akik e helyzet határaitól is beszéltek. Az egyik tanár szerint komoly korlát lehet, hogy a családok egy jelentős része „nincs hozzászokva az együttléthez” és ezért ebben az időszakban meg kell azt is tanulni, hogyan tudnak együtt élni a gyerekek és a szülők mindennap, ami nehéz kihívás sokak számára. Egy kisgyerekes anya szerint pedig nem is korlátozás mértéke és szintje a döntő, hanem az, hogy az emberek látják-e az értelmét, és ha látják ezt, akkor hosszabb ideig is fenn lehet tartani egy ilyen helyzetet. Egy másikuk pedig arra mutatott rá, hogy ha valaki kedvező anyagi helyzetben van, akkor könnyen betartja a komolyabb korlátozásokat is, ellenben ha valaki elveszíti a munkáját, és emiatt anyagi nehézségei lesznek, akkor sokkal nehezebb ezeket a szabályokat követnie.

(vi.) Az anyák mind beszélnek a gyerekeiknek a helyzetről és igyekeznek a lehető legjobban elmagyarázni, hogy mi történik. Az egyikük arról is beszélt ennek kapcsán, hogy sokat jelentenek az online világban megtalálható, a koronavírussal kapcsolatos, gyerekek számára is befogadható és érthető tartalmak, például KAP *Maradok. Itthon.* zenés karanténszlágere,²⁰ vagy Tóth Krisztina járványmeséje.²¹ A tanítók válaszaik megerősítették a határozott családi reakciók létét, mindketten említették, hogy a gyerekek már március második hetében kifejezetten tisztában voltak a koronavírus jelentette veszéllyel, és látszott, hogy „a szülők hamarabb reagáltak”, mint az intézmények.

4. Társadalmi-jogi következtetések

A fent összegzett – résztvevő megfigyelésen és interjúkon alapuló – „nyersanyagot” a következőkben a társadalmi-jogi kutatások egyes elméleti megállapításai tükrében szeretném reflektálni azért, hogy azt szélesebb keretben is vizsgálhassuk és értékelhessük. Továbbra is hangsúlyozni kell, hogy ez nem jelenti a következtetések általánosítását, hanem a tapasztalatoknak egy újabb értelmezési réteggel történő gazdagítását célozza a társadalmi-jogi kutatások tudományos hagyományának keretei között.

---

²⁰ Kovács András Péter: Maradok. Itthon. (zenés karanténszláger) <https://www.youtube.com/watch?v=ZO-rpgTesc0>;

²¹ Tóth Krisztina: Járványmese <https://noklapja.nlcafe.hu/noklapja/2020/04/07/toth-krisztina-jarvanymese/>

4.1. Percepció-alapú jelentésadás

Marina Kurkchian fontos megállapítása, hogy a jogi kultúra egyik lényeges dimenziója a jogi jelentésadás. Elmélete szerint a jogi kultúra szűrőjén keresztül jön csak létre a jogszabályoknak az a valódi jelentése, ami ténylegesen képes befolyásolni az emberek mindennapi cselekvését. Ebben különösen fontos szerepet játszanak a szimbólumok, a hitek és meggyőződések, és a cselekvések is.²² Azaz a jog valódi, mindennapi életben működő, a cselekvések befolyásolására képes gyakorlati értelmezését a jogi kultúra közvetítésével nyeri el, nem egyszerűen csak átkerül a minisztériumi íróasztalról az emberek „fejébe” és mindennapi cselekvéseibe. Lényegében tehát a jogi kultúra segítségével mi magunk teremtjük meg azt a normatív univerzumot – *nomos*²³ –, mely jogként hat mindennapi cselekményinkre és szerencsés esetben ez a normatív univerzum nem szakad el túlzottan a jogalkotó által megfogalmazott szabályoktól.

Az interjúk több ponton is visszaigazolták a fenti állítást. Érdekes volt megfigyelni, hogy egyetlen interjúalanyom sem beszélt pontosan arról a két szabályról, amelyekről eredetileg kérdeztem és melyeket pontosan meg is jelöltem beszélgetés kezdetén, hanem nagyon gyorsan „átcsúsztak” „az általában vett korlátozásokra”, vagy csak egyszerűen „a korlátozásokra”. A hivatalos terminus – kijárási korlátozás – pedig egyetlen egyszer sem hangzott el. Úgy tűnt, hogy az interjúalanyok számára általában létezik a járványügyi helyzet miatt életbe léptetett „korlátozás”, mely alapvető célja a koronavírus terjedésének lelassítása. „A korlátozás” körében pedig rugalmasan és csúszkálva – jogászi szemmel: következtetlenül és nem precízen – keverednek a további részletszabályok, melyeket nem a vonatkozó rendeletek szövegéből, vagy a média közvetítésével, hanem elsődlegesen a gyakorlatból ismernek meg és a gyakorlatban alkalmaznak. Azaz a társadalmi távolságtartás szabályai számukra semmiképpen sem egy logicizált és koherens szabályösszességet jelentenek, hanem olyan szabályok laza, a napi gyakorlat helyzeti által formált szövetét – emlékezzünk arra, hogy a szülők egy része már a digitális oktatás evezetése előtt nem engedte iskolába járni a gyereket vagy, hogy a cukrászdában annak ellenére csak idős vásárlók jöttek 9 és 12 között, hogy arra nem vonatkozott ez a szabály –, melyeket hasonló helyzetekben mások is betartanak, és melyek

---

²² Lásd: Marina Kurkchian: The Illegitimacy of Law in Post-Soviet Societies. In: Denis J. Galligan-Marina Kurkchian (eds.): *Law and Informal Practices. The Post-Communist Experience*. Oxford University Press, Oxford, 2003. 25–27.

²³ Lásd: Robert Cover: The Supreme Court, Term 1982. Foreword: Nomos and Narrative. *Harvard Law Review*, 1983-1984. 4–68.

betartását olyanok várják el, akikkel nap mint nap találkoznak, például a családjuk vagy a boltosok.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a precízen és feszesen megfogalmazott rendeleti szabályok a lakók gyakorlatában egy elfogadott és a mindennapi érintkezés során követett cselekvési mintává alakultak, és ezzel fokozatosan lekopott róluk az állami jelleg, és így korlátozások alanyai „közösségiesítették” azokat, sokkal inkább egészségvédelmi és közösségi oldalukat előtérbe helyezve. Egyetlen olyan vitáról, súrlódásról sem hallottam, vagy láttam ilyet személyesen, ahol az egyik résztvevő érve az lett volna, hogy „márpedig ez van a rendeletben”, sokkal inkább hatott a közösségi mintakövetésre utalás, akár egy karmozdulattal.

4.2. A kritikai megközelítés hiánya

Herbert Hart egyik fontos, jogszociológiai szempontból is releváns állítása, hogy a szabályokat követhetjük pusztán a kényszer miatt, vagy pedig ennél kifinomultabb módon, a kötelességérzés is sarkalhat minket a szabályok betartására. Amikor a kötelesség kerül előtérbe, akkor Hart szerint a szabály interiorizációja megtörténik, tehát a belső motivációs készletünk részévé válik. Ez pedig lehetővé teszi, hogy az adott szabályhoz akár reflektíven és kritikusan is közelítsünk, hiszen az jelent számunkra valamit, több mint az egyszerű külső kényszer. E kritikai attitűdnek Hart szerint fontos szerepe van egy jogrendszer működésében, hiszen a kritikai diskurzus képes a társadalmi és gyakorlati elvárásokhoz alakítani a jogrendszer egyes elemeit, így fenntartva elfogadottságukat.²⁴

Az interjúkat áttekintve – és ebben a megfigyelés is megerősített – a fenti gondolatmenet fényében igen paradox helyzetre figyeltem fel. Tisztán érezhető, hogy az interjúalanyaim magukévá tették ezeket a szabályokat, nem pusztán a kényszer miatt, hanem kötelességből – különös tekintettel a saját és mások egészségének védelmére – igyekeznek a lehető legjobban betartani azokat, azonban a kritikai perspektíva szinte teljesen hiányzott a szabályokról való gondolkodásból. Minimálisan jelent meg csak az ésszerűség kérdése, hogy vajon jó-e, hogy három óra hosszú az idősek számára fenntartott „vásárlási sáv”, nem lehetne-e rövidebb; továbbá az egyik interjúalany egy elharapott mondatban felvetette, hogy a szabályok betartásánál az is lehet egy szempont, hogy bízik-e valaki az Operatív Törzsben „a politikai szimpátia okán”, de ezt követően nem tért erre vissza, ez a gondolat nem jelent meg a későbbi beszélgetésben.

---

²⁴ Herbert Hart: *A jog fogalma*. Osiris, Budapest, 1995. 101–111, 139–140.

Ezt erősíti, hogy az interjúalanyaim nem tudtak olyan esetet említeni, amikor valaki szándékosan – jelzésértékűen – megszegte volna a szabályokat, csak finomabb súrlódásokról számoltak be. A megfigyelés során én sem láttam soha ilyen helyzetet, noha az első hetekben volt némi „hőbörgés” a nagyobb élelmiszer áruházak pénztárainál, de ezekben az esetekben is inkább a megváltozott helyzethez való alkalmazkodási kényszer miatti egyéni frusztráció dominált benyomásaim szerint – visszatérő volt, hogy pár fiatal és idős az első hetekben nem vette figyelembe a pénztároknál való sorban állásnál a távolságtartást – nem pedig a szabályokkal szembeni általános kritika.

E paradoxon szerintem azzal magyarázható – de ez csak egy hipotézis –, hogy egy érzékelhető, látható – gondoljunk arra, mennyire uralta a professzionális és a közösségi média különféle csatornáit az első hetekben a koronavírus témája, és milyen drámai tudósításokat közöltek például Olaszországból –, és ezért a többség számára közvetlenül átélhető veszélyhelyzetben sokkal fontosabb lehet a szabályokkal való azonosulás, mint az, hogy e szabályokat kritikai szemmel vizsgálják. A koronavírus helyzet magas szintű mediatizáltságát az is kiegészítette, hogy két interjúalanyom környezetében történt koronavírusos megbetegedés. Ez alapján úgy tűnik, hogy a vészhelyzetben a legalapvetőbb, egészségvédelmi igényeket szolgáló szabályokkal kialakuló magas szintű azonosulás képes lehet elfojtani a kritikai szemléletet, vagy legalábbis rövid távon biztosan lehet ilyen hatása.

4.3. A közösségek központi szerepe a lefordításban és a betartásban

John Griffiths egyik fontos eredménye a Sally Falk Moore²⁵ által megalapozott fél-autonóm társadalmi mezők elméletének részletes kidolgozása és továbbfejlesztése volt. Nagyon leegyszerűsítve: Griffiths szerint a jog hatása nem egy közvetlen és egy irányú folyamat, mely a szabály és az egyén között zajlik, hanem abban döntő szerepe van a minden emberi közösségben létező fél-autonóm társadalmi mezők szövedékének, mely a „fenti” szabály és a „lenti” egyén között alkot közvetítő közeget. Minden olyan közösséget fél-autonóm társadalmi mezőnek tekinthetünk, mely képes saját normákat alkotni, és képes ezeket különféle közösségi szankciókkal betartatni. E mezők egymással is versengenek az egyéni cselekvés befolyásolásáért, és a közösségek erőssége – a közösségi kohézió szintje – alapján képesek vagy

---

²⁵ Sally Falk Moore: Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study. *Law and Society Review*, 1973/4. 719–746.

éppen nem képesek hatást gyakorolni, ezért nevezi ezeket a szakirodalom fél-autonómnak. Az állami joggal való konfliktust csak a legerősebb kohézióval rendelkező, általában szakmai közösségek tudják csak felvállalni – például az orvosi kamarák –, és még azok sem tudnak minden esetben ellenállni a jog nyomásának.²⁶

Nehéz lenne vitatni, hogy egy család, egy iskola, vagy egy kisebb bolt, eladókkal és rendszeres vásárlóival mind-mind fél-autonóm társadalmi mezőnek tekinthető. A közösségi kohézió szintje és erőssége nyilvánvalóan eltérő, a legerősebb ezek közül a család, a leggyengébb a bolt, de az tagadhatatlan, hogy mind képesek saját szabályokat felállítani és e szabályok gyakorlatát hatékonyan kontrollálni a mindennapi életben.

A résztvevő megfigyelés és az interjúk is, véleményem szerint, arra mutatnak rá, hogy milyen jelentős e mezők szerepe a társadalmi távolságtartás új szabályainak betartatásában. A boltos bátran rászól a szabályokat nem követő vevőre, akár vissza is küldi a sorba; a családokban alaposan megbeszélik az új helyzetet és az új, alapvetően korlátozó szabályokat; az iskolai osztályokban is téma a koronavírus helyzet; a kutyások is élénken beszélgetnek az új helyzetről és a szabályokról a kutyafuttatónál; a játszótereket nem csak lezárják, hanem ki is helyeznek egy „koronavírusos” táblát, ami lényegre törően elmagyarázza a csalódottan álldogáló családoknak, hogy miért nem mehetnek be. Mindezeknek, a szabályokhoz kapcsolódó mindennapi mikro-interakcióknak az az eredménye, hogy a szabályszegés „társadalmi költsége” – a többiek helytelenítő véleménye – igencsak megnő, különös tekintettel arra, hogy a „környéken” általában is magas a szabálykövetés szintje. Ez lesz az a helyzet, amikor – ahogy ezt az egyik interjúalany megfogalmazta – már „ragadóssá válik” a szabályok betartása és egyre többen követni kezdik azokat.

A beszélgetések és a személyes tapasztalataim még egy érdekes mozzanatra is rámutattak, mely egy ponton kiegészítheti, tovább finomíthatja a fél-autonóm társadalmi mezők elméletét. Mindkét boltos jelezte, hogy általános az a gyakorlat, hogy ők, az eladók, magyarázzák el az új szabályokat a vevőknek. Hasonló – noha nem ennyire szembetűnő – kommunikációs mozzanat figyelhető meg a családokban és az iskolai osztályokban is. Azaz, e tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy a fél-autonóm társadalmi mezők a normakövetés biztosítása mellett a megváltozott szabályok kommunikációjában is lényeges szerepet játszanak. Tehát nem csak támogatják a szabályok érvényesülését, hanem azokat cselekvő módon közvetítik is azokat. Természetesen e közvetítés során nem a rendelkezések pontos, jogászi magyarázatára és elemzésére kell gondolni, hanem arra – ahogy ezt a jogi kultúra jelentésadásának bemutatásánál már láttuk –,

---

²⁶ Griffiths: *i. m.*

hogy úgy adják tovább a szabályokat, ahogy ők értik azokat, értelmüket és gyakorlati dimenziójukat előtérbe helyezve.

4.4. A csendes sorban állás rítusa

Peter Winn mutatott rá, hogy a rítusok nem csak az archaikus jogokban, hanem a modern jogokban is saját jogon léteznek. Létük egyáltalán nem irracionális, hanem több olyan funkciót is el tudnak látni, amire a jog maga képtelen. Ezek közül az egyik a társadalmi struktúrákat megerősítő és fennálló rendet konzerváló dimenziójuk.²⁷ A megfigyeléseim azt mutatják, hogy a társadalmi távolságtartásról szóló szabályok kapcsán is kialakult egy új jogi rítus a környéken, mely elemzése közelebb vihet minket a szabályok működésének megértéséhez.

Az elmúlt hónapban sokszor láttam a különféle kisboltok előtt, másfél-két méteres közökre tagozódó, vevőkből álló, egyes esetekben kifejezetten hosszú – kígyózó – sorokat. Ezek nem csak a nyílt téren áruló zöldségesnél figyelhetőek meg, hanem kis alapterületű, jellemzően panelházak aljában található boltoknál is, ahonnan egyszerűen kilógnak a rövidebb-hosszabb sorok. E jelenségnél a vevők viselkedése még érdekesebb. Nincs hangoskodás, nincs reklamálás, mindenki csak áll csendben és tartja a helyét, esetleg azok beszélgetnek, egymásnak átszólogatva, akik valahonnan már ismerik egymást. Azt gondolom, ez a csendes sorban állás jogi rítusnak is tekinthető, hiszen erősen demonstratív jellege – nagyon feltűnő és azonnal észrevehető, ha valaki nem tartja be az előírt távolságot, továbbá a csend miatt nagyon hatékonyan lehet verbálisan reagálni a szabály megsértésére – „állj’ má’ vissza a helyedre”, ahogy egyszer hallottam –, ami jelentősen hozzájárul a szabály betartásához és ezzel az „új rend” megerősítéséhez.

Úgy tűnik, hogy ez a környezet a szabályok betartásának támogatására egy rítust is megteremtett, a „csendes sorban állást”, mely a gyakorlatban kifejezetten hatékonyan biztosítja a vásárlásnál a társadalmi távolságtartást, hiszen azonnal láthatóvá és „lereagálhatóvá” teszi a szabály megszegését. Fontos azonban azt is jelezni, hogy ezt a jelenséget csak a környék kis boltjainál láttam, a két nagyobb élelmiszerüzletnél már teljesen máshogy viselkedtek a vevők, sokkal nehezebben, sokkal több feszengéssel álltak rá arra, hogy a pénzáraknál legalább egy minimális távolságot tartsanak egymás között, ami arra utal, hogy az egymás többé-kevésbé legalább látásból ismerő vevői kör mellett a boltok alapterületének is lehet jelentősége e rítus

---

²⁷ Peter A. Winn: Jogi rítus. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, 2000. 322–337.

működésénél – hiszen a kisboltból kilógó sor már a többiek által is jól áttekinthető nyilvános, közösségi térbe vezet.

5. Következtetési lehetőségek

Elkerülve az általánosítási igényt, igyekszem a fenti szálakat egy határozott következtetésbe összefűzni. A tapasztalataim és az interjúim azt támasztják alá, hogy – sok más ok mellett – a szabálykövetés működésében fontos szerepe van a kisebb emberi közösségeknek. Ezekben a kisközösségekben – a szabályok szemszögéből fél-autonóm társadalmi mezőkben – zajlanak azok a mikro-interakciók és itt alakulnak ki azok a minták, amelyek képesek lehetnek egy szabály mindennapi követését előmozdítani vagy lerontani. Ebben lényeges mozzanat az, hogy személyes csatornákon keresztül – baráti és családi beszélgetések, tanári magyarázatok, boltosok magyarázatai – közvetítik a szabályokról a gyakorlatban kialakított közösségi felfogásokat, valamint az erős, mindennapi életet átható mintaadással jelentősen megemelik a szabályszegés „közösségi költségét”. Egyes esetekben jogi jellegű rítusok megteremtésére is képesek, annak érdekében, hogy a szabályszegő magatartás „jól láthatóvá tételével” tovább támogassák a szabályok érvényesülését.

Természetesen, a fenti konklúziót jelentősen árnyalhatja „a helyzet” különlegessége, az erősen mediatizált ismeretlen vírus képében alakot öltő veszély léte. Ez pedig valójában egy következő kérdésre mutat rá. A krízishelyzet vajon pusztán láthatóvá tett és kiemelt már korábban is létező, csak a normalitásban kevésbé észrevehető közösségi mechanizmusokat, vagy pedig ez a különleges helyzet hívta életre, erősítette fel a fent elemzett hatásokat, és a helyzet normalizálódásával ezek is eltűnnek majd?

© Fekete Balázs

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Körtvélyesi Zsolt

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515